

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

PASTORALA IDEAL INOM SLÖJD

En idéanalys av utställningen Efter haveriet

Mia Lindgren

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning ledarskap i slöjd och kulturhantverk

2020, 180 hp

Grundnivå

2020:20

Pastorala ideal inom slöjd

en idéanalys av utställningen Efter haveriet

Mia Lindgren

Handledare: Anneli Palmsköld

Examensarbete 15 hp
Ledarskap i slöjd och kulturhantverk, 180 hp

Bachelor's program in Leadership and Handicraft
Graduating thesis, LSK/Sc, 2020

By: Mia Lindgren
Mentor: Anneli Palmsköld

Pastoral ideals within handicraft: an idea analysis of the exhibition *Efter haveriet*

Abstract

This study deals with the pastoral aspects of handicraft. Pastorals can be described as putting the complex into the simple or as a myth between what life is and what life could be. The aim is to use the exhibition *Efter haveriet* as a starting point to examine and analyze the pastoral ideal of handicraft. *Efter haveriet* was produced by Slöjdkollektivet in 2008 and the exhibition statement is about a civilisation in ruins where Slöjdkollektivet start to build a new existence using simple tools and material at hand. The outcome is handcrafted object showed at the exhibition.

The material of this study consists of the exhibition statement of *Efter haveriet* and photos of the objects together with literature within the field of modernization, criticism of modernization and pastoral ideals. The literature is used to theorize and nuance the ideas of *Efter haveriet* from a the modernization critic, pastoral and post-pastoral perspective. The aim of the method is to examine where in the modernization critic idea tradition *Efter haveriet* appears.

The results shows that *Efter haveriet* on the surface is not a traditional pastoral. The idyll and the traditional beauty is not present, neither the unproblematic existens. Despite that the exhibition statement is using a pastoral composition pattern and the objects is a tangible mix between nature and culture. The exhibition is rather joining a post-pastoral idea where complex questions about the nature-human relationship and the survival of our species is in focus.

The conclusion is that handicraft is a synthesis between culture and nature, and crafting is a method where cultivation of nature takes place tangibly. At the same time, it turn against modernization by sticking to production patterns that were common in a home environment before industrialization. This intermediate position makes handicraft pastoral. Pastoral theory is a way to nuance and deepen the language of handicraft.

Title in original language: Pastoral ideal inom slöjd: en idéanalys av utställningen *Efter haveriet*

Language: Swedish

Number of pages: 29

Keywords: criticism of civilization, criticism of modernization, alternative modernization, post-pastoral

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV--20/20--SE

Inledning	7
Bakgrund	7
Syfte	8
Problemformulering	8
Frågeställningar	8
Teoretisk utgångspunkt	8
Material	9
Metod	10
Definitioner	10
Tidigare forskning	11
Undersökning	12
Efter haveriet	12
Pastoralens nyanser i ett moderniseringskritiskt fält	15
Modernisering	15
Moderniseringskritik	15
Pastoral	17
Post-pastoral	19
Analys	19
En form av moderniseringskritisk	19
Ett pastoralt kompositionsmonster	20
Efter haveriet ur ett pastoralt perspektiv	21
Efter haveriet ur ett post-pastoralt perspektiv	22
Diskussion	24
Lockelsen i ruinen	24
Naiv frihet eller medveten idyll	24
Slutsats	25
Vidare forskning	25
Sammanfattning	26
Källförteckning	28
Skriftliga källor	28
Elektroniska källor	29

Inledning

Bakgrund

Första gången jag stötte på begreppet pastoral i förhållande till slöjd och hemslöjd var 2007 då Glenn Adamson ägnade ett kapitel åt detta i boken *Thinking through craft*. Där argumenteras för att det pastorala idealet karakteriserar slöjd och hemslöjd genom eskapism blandat med civilisationskritik. Den litterära genren pastoral är ett text- och idémässigt verktyg för förhandling mellan den komplexa civilisationen och den enkla idyllen, eller ”putting the complex into the simple” som William Empson år 1935 beskrev pastoralen (Wood 2017, s. 89). Det kan också ses som en myt över vad livet borde vara i förhållande till vad det är. Slöjdaren som väljer att bo på landsbygd, omformar material i sin närhet med enkla redskap, representerar en livsstil där kreativitet och integritet ställs mot konsumtion och tillväxt är exempel på detta. Att det pastorala perspektivet ägde en potential att beskriva den idémässiga aspekten av slöjd och hemslöjd blev jag övertygad om genom Adamsons text. Sedan dess har jag väntat in ett format att kunna undersöka detta begrepp ur ett svenskt perspektiv. Pastoral perspektiv tillför ett språk för mycket av den verksamhet som sker inom slöjd och hemslöjd idag. Men detta språk behöver objekt, vari kunskaper och idéer kapslas in, för att kunna undersökas i en uppsats. Och dessa objekt hittade jag i en 12 år gammal utställning i Sveriges urbana mittpunkt.

I december 2008 visades utställning *Efter haveriet* på Kulturhuset i Stockholm. Utställning innehöll objekt tillverkade efter en fiktiv samhällelig kollaps där civilisationen hade brakat sönder men föremålen därifrån kunde användas som slöjdmaterial. Utställningen visade en spade gjord av en vägskylt, en varptyngd väv med trafikstolpar som sidostycken, en säng av pinnar med säkerhetsbälten som bärande botten och en transportkärra av rotben. Vardagliga objekt gjorda med traditionella tekniker och material som är lättåtkomliga i en postcivilisatorisk värld. Utställningen producerades av gruppen Slöjdkollektivet¹ och flyttade efter Kulturhuset vidare till Kaleido i Uppsala och Not Quite i Fengersfors.

Som dåvarande student vid Handarbetets Vänner i Stockholm besökte jag utställningen och fascinerades dels av att slöjd ställdes ut i en central utställningslokal i Stockholm, dels av det idémässiga innehållet som sammanfogade en, för slöjdare, igenkännbar estetik med en fiktiv samtid som trots det underliggande dystopiska temat visade på slöjdkunskapens resiliens. Det var stärkande för mig som en ung person inom samma ämnesområde att se denna utställning. Senare har jag kommit att jobba med slöjd och hemslöjd i många olika roller och sökt att förstå mer av vilka idéer som burit detta kulturområde över sena 1800-talet in i vår tid. Mycket av det som vi gör idag inom slöjd och hemslöjd kan spåras idémässigt 100-150 år bakåt i tiden och slöjdens trading av tekniker och estetik gäller således även idéer.

Idag är jag bekant med alla medlemmar i dåvarande Slöjdkollektivet och ser hur några av dem tagit sig an coronapandemin som tema i sin praktik. Det fiktiva haveri som 2008 inspirerade till behovsrelaterade objekt har 2020 skett i verkligheten, dock i en annan form. *Efter haveriet* kan delvis ses som en historisk kommentar till den civilisation som vi i maj 2020 lever i.

¹ Slöjdkollektivet bestod av Lisa Malm, Jonatan Malm, Jennie McMillen, Fritiof Runhall, Elina Holmgren, Karl Hallberg och Cajsa Branchetti Hallberg.

Syfte

Syftet är att undersöka och analysera slöjdens pastorala ideal.

Problemformulering

Hemslöjden beskrivs oftast som den organiserade hemslöjdsrörelsen i form av Svenska hemslöjdsföreningars riksförbund och de regionala och lokala hemslöjdsföreningarna. Det är en rörelse som går att fånga i medlemsantal, mötesprotokoll, utställningar, kurser, tidskrift och medlemsblad. Parallellt finns mindre lättfångade hemslöjdsgrupperingar och -utövare vars civilisationskritiska ideologiska bas skiljer sig från den organiserade hemslöjdsrörelsens ideologiska grund. Dessa ideologier har under 1900-talet existerat parallellt med det gemensamma att de båda är beroende av modernitet för sitt eget tillblivande och rättfärdigande. Men medan hemslöjdsrörelsen kan sägas ha anpassat sig till modernitetens spelregler i fråga om organisering och marknadsanpassning så kritiserar den civilisationskritiska slöjden moderniteten och dess grundläggande antaganden.

De civilisationskritiska slöjdaktörerna kan vara svåra att hitta. Ibland dyker de upp i porträttform i tidskriften *Hemslöjden* eller som skribenter i tidskriften *Åter*², inte sällan befinner de sig på slöjduitbildningar och rör sig sedan mot eget utövande någonstans i landet. En del kommer in i de regionala hemslöjds konsulenternas kontaktnät. På grund av låg eller varierande organisering finns få samlande plattformar. Den civilisationskritiska slöjdens historia och idéhistoria är varken lättfångad eller väldokumenterad. Här finns en oskriven historia som, fram till att den artikuleras, förenklar antaganden om hela den svenska hemslöjden och slöjden då viktiga perspektiv förblir osynliga.

Uppsatsens målsättning är att utforska det pastorala perspektivet som ett sätt att analysera slöjdområdet, för att därmed kunna förstå mer av slöjd som civilisationskritisk praktik. Målet är även att börja utveckla ett språk om civilisationskritisk slöjd och hemslöjd.

Frågeställningar

Var på den moderniseringskritiska skalan befinner sig utställningen *Efter haveriet*?

Hur kan utställningen *Efter Haveriet* tolkas ur ett pastoralt perspektiv?

Hur kan utställningen *Efter haveriet* tolkas ur ett post-pastoralt perspektiv?

Teoretisk utgångspunkt

De teoretiska utgångspunkterna består av två teman: modernisering och det pastorala.

Moderniseringen av samhället kan beskrivas som den ”kontinuerligt pågående process som inneburit en ökning av människans förmåga att forma och utnyttja naturen så att de mänskliga behoven bättre kan tillfredsställas” (Stolare 2003, s. 18). Utifrån detta perspektiv är moderniseringen eller det moderna inte något som är passerat, utan en process som vi fortfarande är en del av.

² Åter är en tidskrift om praktisk kunskap om självhushållning.

I relation till moderniseringen står moderniseringskritik som rymmer frågor om vad som går förlorat i ett samhälle som ständigt strävar mot ökad tillväxt. Max Weber talade på 1910-talet om samhällets avförtrollning, en tillvaro av allt större rationalisering och avpersonifiering där originaliteten och det magiska inte har något utrymme (Holmberg 1998, s. 30). Jonna Bornemark föreslår det omätbaras renässans där omdöme och eftertanke får ta plats (2018). Slöjd genom sin person- och situationsbundna tillverkningsprocess blir därmed intressant ur ett moderniseringskritiskt perspektiv.

I moderniseringskritikens praktik ryms det pastorala idealet som en syntes mellan natur och kultur. En överciviliserad och komplex verklighet ställs mot ett enklare, meningsfullt och begripligt liv någonstans mellan civilisation och hotande natur. Kylhammar skriver att ”pastoralen är en medveten skapad myt avsedd att tydliggöra en konflikt mellan vad livet borde vara och vad det i verkligheten är” (1985, s. 25). Adamson menar att det pastorala idealet är ett karakteristiskt drag för ”craft”. Han skriver att ”the ambitions and and limitations of craft as a cultural force cannot be sufficiently described without using the self-reflective language of pastoral” (2007, s. 104-105). Den teoretiska utgångspunkten är alltså att det pastorala perspektivet behöver inkluderas för att slöjd och hemslöjd ska kunna förstås och beskrivas på ett mer korrekt sätt.

Material

Materialet till denna undersökning vilar på två empiriska ben: spåren efter utställningen *Efter haveriet* och vetenskaplig litteratur om modernisering, moderniseringskritik och pastorala ideal.

Efter haveriet ställdes ut för mer än 10 år sedan och de spår som undersökningen bygger på är utställningens avsiktsförklaringen och fotografier på utställningen och de utställda objekten. Avsiktsförklaringen är hämtad från hemsidan för galleriet Kaleido i Uppsala där *Efter haveriet* visades vintern 2009. Bildmaterialet har mottagits via mail efter en fråga till Slöjdkollektivets medlemmar om vem som innehar bildmaterial från utställningen. Då ingen utställningskatalog producerades eller något bildmaterial på Internet finns att tillgå så var detta en väg för att få tillgång till bilder.

Slöjdkollektivets bilder är av två kategorier; bilder på objekten i två av utställningsrummen: Lava på Kulturhuset i Stockholm och Not Quite i Fengersfors och processbilder. Processbilderna kan i sin tur delas upp i bilder från tillverkningsprocessen och bilder som illustrerar en fiktiv process som har med utställningens tema att göra, följaktligen när Slöjdkollektivet hämtar slöjdmaterial i en urban miljö. Eftersom objekt kan ses som materialisering av ett kunskapsområde är processaspekten inte ovanlig då slöjdojekt presenteras. Material, teknik och inspirationskälla är exempel på hur ett slöjdojekt kan presenteras i butiker, utställningar eller i slöjdares digitala exponering. De processbilder som Slöjdkollektivet producerat ingår alltså i en tradition för slöjdojekt. Till materialet som jag fått ta del av finns också föreningen Slöjdkollektivets stadgar och ett arkiv över den nu nedlagda hemsidan. Att bildmaterialet kommer direkt från utställarnas kamera medför en vinkel som i de fiktiva processbilderna handlar om en förstärkning av *Efter haveriets* idé. Utställningsbilderna handlar snarare om dokumentation. Dessa bilders syfte är troligen att vid senare tillfälle kunna presentera Slöjdkollektivets verksamhetsidé och arbetsätt varför utställningsbildernas fokus ligger på utställningens helhet, snarare än detaljer i de enskilda objekten. Processbilderna stödjer tydligt detta syfte då de visar det sätt som Slöjdkollektivet tar sig an utställningens idé.

Utifrån materialet kan jag analysera den bild av utställningen *Efter haveriet* som Slöjdkollektivet själva vill förmedla, vilket ligger i linje med uppsatsens syfte eftersom idéerna som utställningen ger uttryck för är av samma vikt som utställningens materialitet.

Det andra empiriska benet är litteratur om modernisering, civilisationskritik, pastorala kompositionsmönster och pastorala ideal. Materialet har valts ut för att kunna analysera de teman som Slöjdkollektivet presenterar i *Efter haveriets* avsiktsförklaring och objekt. Litteraturen är främst vetenskapliga avhandlingar i historia och idéhistoria utifrån ett svenskt perspektiv samt amerikansk och engelsk litteratur ur ett litteraturkritiks perspektiv med fokus på pastorala teman.

Metod

Utställningen beskrivs utifrån sin avsiktsförklaring och ett antal utvalda fotografier som visuellt visar utställningens objekt i utställningsrummet. Urvalet av fotografierna är gjort för att både visa på den uppbyggda miljön i två olika lokaler samt visa objekt som representerar utställningens tema ur olika materialområden. Bilderna visar i princip alla objekt i utställningen. Tillverkningsmetod och tänkt användningsområde kommer att beskrivas i bildtext. Därefter presenteras litteraturstudien som den andra av uppsatsens två empiriska delar. Litteraturen används för att teoretisera och nyansera *Efter haveriets* idéer inom det moderniseringskritiska fältet. *Efter haveriets* avsiktsförklaring och utställning kommer sedan att analyseras ur ett pastoralt och post-pastoralt perspektiv. Denna metods syfte är att undersöka var i den moderniseringskritiska idétraditionen som *Efter haveriet* befinner sig.

Definitioner

Slöjd och hemslöjd har beskrivits och definierats på flera olika sätt. Anna-Maja Nylén beskriver hemslöjd fram till 1800-talets slut som ”tillverkning utövad i hemmet av hushållets medlemmar som bisysselsättning till annat huvudsakligt arbete, företrädesvis jordbruk”. Hennes definition av hemslöjd ställs inte mot slöjd utan mot hantverk, industri och konstslöjd där den senare exempelvis inrymmer bonadsmåleri, träsnideri och möbelsnickeri. Hemslöjd delas i sin tur upp i det som är till husbehov och till avsalu (Nylén 1968, s. 10, 24). Sofia Danielsson gör en uppdelning mellan hemslöjd med litet h som är varor och produktion tillverkade i hemmen och Hemslöjd med stort H som är den organiserade hemslöjdsrörelsen. Även Johanna Rosenqvist använder denna definition med uppdelningen mellan hemslöjd och Hemslöjd (2007, s. 15).

Definitionen och användningen av begreppet hemslöjd i olika tider och sammanhang har utretts av Anneli Palmsköld. Hon beskriver hur begreppet varit kopplat till kvinnorörelse, estetiskt urval, och nationellt projekt, förutom att det varit både produktionsform och produkt. Att slöjda är en ”beteckningen för vad man gör när man arbetar med händerna” (Palmsköld 2012, s. 24)

I denna uppsats testas en ny definition. Begreppet *slöjd* används i texten i bemärkelsen tillverknings- eller kunskapsform medan *hemslöjd* används i betydelsen organisering av slöjd. Detta för att inkludera fler organiseringar än den traditionella hemslöjdsrörelsen som utgår från Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund och därtill knutna hemslöjdsföreningar. Det engelska begreppet *craft* är således översatt till endera slöjd eller hemslöjd beroende på om det är tillverkning/kunskap eller slöjdens organisering beskrivs. Övriga begrepp definieras vartefter de presenteras.

Tidigare forskning

Hemslöjdens historia i Sverige har de senaste 15 åren intresserat flera forskare. Teman som har avhandlats är exempelvis ”hjälp till självhjälp” och ”ortskaraktistik” (Ericsson 2018), ”hemslöjdsestetik” (Hyltén-Cavallius 2007) och ”konst och konstskapande i svensk hemslöjd” (Rosenqvist 2007). Dessa avhandlingar har utgått från den organiserade hemslöjdsrörelsen i form av hemslöjdsföreningar. Även den hantverksvetenskapliga forskningen har berört slöjden ur ett immateriellt kulturarvsperspektiv (Palmsköld 2011). Dock har ingen forskning i Sverige haft sitt huvudsakliga fokus på det civilisationskritiska eller pastoralala perspektivet på hemslöjd eller slöjdutövande.

En forskare som har anlagt detta perspektiv med exempel från engelsk, amerikansk, koreansk och japansk hemslöjd är Adamson (2007, s.107-118). Han beskriver det pastoralala perspektivet som ett karaktärsdrag för hemslöjd som innehåller både sentimentalitet eskapism men även möjligheten att beskriva hur social och konstnärlig förändring skulle kunna se ut (Adamson 2007, s. 105).

Undersökning

Efter haveriet

Utställningen *Efter haveriet* visas på tre platser mellan vintern 2008 och sommaren 2009: Lava på Kulturhuset i Stockholm, Kaleido i Uppsala och Not Quite i Fengersfors. Utställningens avsiktsförklaring lyder:

Den västerländska så kallade civilisationen havererar. Smällen är öronbedövande. Sen blir det tyst. Ur ruinerna kryper sju personer fram med enkla redskap. Medan investerarna och direktörerna förmultnar bygger de en ny tillvaro med sina händer, som de alltid gjort.

Våra rötter går flera tusen år bakåt i tiden, men trädet växer fortfarande. Vi tror att grenarna kan bilda en bro över det svarta hålet och ta oss över till en hållbar framtid. Med våra slöjdade bruksföremål vill vi visa vår syn på en komplicerad samtid.

(Kaleido 2009)

Utställningens idé bygger alltså på en havererad västerländsk civilisationen där sju överlevande slöjdare bygger de föremål som de behöver i denna fiktiva nya värld med de material och verktyg som de nu har att tillgå. Deras slöjdkunskap ska hjälpa dem att bygga upp en ny tillvaro. Med rötter flera tusen år bakåt i tiden och grenarna lyfta mot ett hållbart framtida samhälle görs trädet till metaforen för slöjden. Den verkliga samtiden upplevs som komplicerad och ohållbar och illustras av utställningens objekt i ett parallellt samhälle efter ett haveri. I avsiktsförklaringen förklaras vilka idéer som utställningen vilar på. Utställningen, alltså objekten och dess inbördes relation är en materialisering av dessa idéer.

De objekt som visades på utställningen var:

Hus av Slöjdkollektivet

Säng av Lisa Malm

Lapptäcke av Jennie McMillen

Jeansjacka av Cajsa B Hallberg

Varptyngd vävstol av Elina Holmgren

SMSpress av Karl Hallberg

Kärra av Jonatan Malm

Kärra 2 av Jonatan Malm

Skyffel av Karl Hallberg

Asfaltsbrytare av Karl Hallberg

Tråg av Fritiof Runhall

Verkslistan presenterar de objekt som Slöjdkollektivet väljer att materialisera utifrån idén om vad människan behöver efter ett civilisatoriskt haveri. Ett hus som skyddar, en säng att sova i, täcke och jacka att värma sig i, tråg att äta sin mat i eller plantera växter i, två kärror för transport. Men även redskap som en vävstol för att kunna tillverka tyg, en skyffel, en asfaltsbrytare och en SMS-press för kommunikation.

Fig.1 Hus av trä och byggplast med jordgolv. Inne i huset finns en säng av trä och säkerhetsbälten, ett broderat täcke och en sydd och broderad jeansjacka. Vid ingången till huset ligger en vävd dörrmatta av björkris. På en oljetunna står huggna trätråg och odlingskärl av plåtburkar.
Lava, Kulturhuset i Stockholm 2008
Foto: Karl Hallberg

Fig. 2 Varptyngd vävstol av trafikstolpar och telefonlurar
Lava Kulturhuset, Stockholm 2008
Foto: Karl Hallberg

Fig. 3 Transportkärra av rotben och skateboardhjul.
Lava Kulturhuset, Stockholm 2008
Foto: Karl Hallberg

Fig. 4 Skyffel av vägs skylt och trähandtag samt smidd asfaltsbrytare
Not Quite, Fengersfors 2009
Foto: Karl Hallberg

Fig. 5 SMS-press för tryck med träblock
Not Quite, Fengersfors 2009
Foto: Karl Hallberg

Pastoralens nyanser i ett moderniseringskritiskt fält

Modernisering

Industrialismen och moderniseringen förändrade livsmönster såväl som produktions- och konsumtionsmönster i samhället. Förändringarna är utgångspunkten för organisering av slöjd i form av hemslöjdsrörelser i Sverige såväl som andra delar av världen. Det sammanhållande kittet var att rädda produktion- och kunskapsformer som antogs försvinna i och med den ökande moderniseringen av samhället. Detta skulle göras genom att vända sig om och söka svar bakåt i tiden (Adamson 2013, s. 184). Men även moraliska aspekter som smakfostran och möjligheten att kunna livnära sig på landsbygden är direkt härledbara till moderniseringen (Ericsson 2018, s. 58).

Moderniseringen rymmer många förändringar från ett agrart traditionellt samhälle till ett modernt, industriellt och urbant samhälle. Moderniseringen ska dock inte ses som en helt evolutionistiskt process. Moderna och traditionella idéer och institutioner har existerat parallellt, fått näring ur varandra och i olika perioder varit olika starka (Stolare 2003, s. 18).

Idéhistorikern Sven-Erik Liedman jämför moderniseringen med upplysningen där han skiljer på en hård och en mjuk sådan där den hårda står för ekonomi, teknologi och naturvetenskaperna. Den materiella utvecklingen och människors förmåga att försörja sig har ökat i och med moderniseringen (Stolare 2003, s. 19). Den mjuka aspekten handlar om samhällets överbyggnad i form av etik, moral, juridik och politik vilka är svårare att objektivt bedöma och, enligt Liedman, inte är avhängiga den hårda moderniseringen. Mellan denna hårda och mjuka modernitet finns alltså ett spänningsfält då normer och värderingar kan skilja sig från den teknologiska utvecklingen. Ett exempel på det är om den industriella revolutionen liknas vid ett kollektivt trauma där känslan av försvinnande av traditionella livsformer har lämnat mentala spår som generationerna därefter inte har bearbetat. I likhet med handlingsmönster som är kopplade till trauman används slöjd som ett sätt att bearbeta den industriella revolutionen och medan hemslöjdsrörelser tros ha uppkommit som en reaktion på moderniteten så menar istället Adamson att hemslöjd uppfunnits på grund av moderniteten (2013, s. 185). Han menar även att hemslöjd kan ses både som en alternativ *till* moderniteten och en alternativ modernitet där den första innehåller tankemässig eskapism och den andra är ett sätt att påverka samtiden. Dessa är dock inte självklart lätta att skilja från varandra och ikläder sig ofta skepnaden av varandra. Slöjd representerar i denna tankemodell en mänsklig respons på modernitet, det som Liedman skulle kalla den mjuka moderniteten.

Moderniseringskritik

I decennierna kring sekelskiftet 1900 fanns en oro för om det borgerliga samhällsidealet som följde på moderniseringen verkligen medförde ett gott liv (Svensson 2019, s. 19). På flera håll i Europa startade moderniseringskritiska rörelser till följd av den pågående samhällsomvandlingen. Rörelserna följde industrialismens spridning varför flera först uppstod i England (Stolare 2003, s. 23). Vid diskussioner om influenser till den svenska hemslöjden refereras det ofta till den engelska Arts & Craft-rörelsen vars idéer fick stor spridning inte minst för att förgrundsgestalterna John Ruskin och William Morris var ”den växande industrikritikens främsta språkrör” (Kylhammar 1985, s. 10). Idéerna materialiserades i form av arkitektur, tapetmönster, konsthantverk och slöjd och även i valet av produktionsformer och processer. *Hur* tillverkningen skedde var viktigt, liksom *vad* som tillverkades.

I den svenska forskningen har begreppet civilisationskritik till stor del används synonymt med moderniseringskritik (Stolare 2003, s. 25). Exempelvis definierar Lars Paulsson civilisationskritik som att "den innebär ett avståndstagande från den moderna civilisationen, den högt uppdrivna stadskulturen som premierar teknik, industri och tillväxt och som präglas av svåröverskådlig och komplicerade sociala och politiska mönster. Det positiva idealet ses ligga i ett liv på landsbygden i närheten av naturen" (Paulsson i Stolare 2003, s. 25). Även Martin Kylhammar delar detta perspektiv när han skriver "Pastoral ideal förefaller vara ett av de typiska uttrycken för den humanistiska kulturens reaktioner på samhällsutveckling och modernisering" (Kylhammar 1985, s. 199). Stolare föreslår att det ur ett analysperspektiv är mer fördelaktigt att skilja på den del av moderniseringskritiken som orienteras mot naturen och den som orienteras mot kulturen (2003, s. 26). Resonemanget som Stolare för och den uppdelning som han gör bygger även på en översättningsproblematik från framförallt den tyska forskningen där "Zivilisation" och "Kultur" har delvis andra meningar än de svenska motsvarigheterna.

Enligt Stolares resonemang är civilisationskritiken riktad mot mekanisering, industrialisering och urbanisering. Ett liv närmare naturen är det åtråvärda och den hårda upplysningens materiella utveckling, enligt Sven-Erik Liedmans resonemang, är utgångspunkten för kritiken. Relationerna som här står i centrum är den mellan individen och naturen och mellan samhället och naturen. De texter eller idéer som växer fram ur ett civilisationskritiskt perspektiv antar inte sällan formen av pastoraler.

Den andra sidan av moderniseringskritiken är, enligt Stolare, kulturkritik som kopplas mot den mjuka upplysningen, det vill säga normer och värderingar. Kritiken riktas här istället mot samhället och de rådande mentala strukturerna. Kulturkritikens alternativ är den moraliska utopin, där idealsamhällen som bygger på jämlikhet är målet (Stolare 2003, s. 26). Sanners har i sin forskning visat att det under 1800-talet fanns en tro på individens rättigheter och möjligheter men även en rädsla för social upplösning och sönderfall. Detta kunde hanteras genom den moraliska utopin där nya sociala gemenskaper kunde formas "utan att för den skull vrida tiden tillbaka till det förindustriella samhället" (Sanners 1995, s. 11). Sanners menar att de moraliska utopisterna under 1800-talet besatt en stor tilltro till utveckling och att tillvaron utvecklas mot allt högre stadier, men att detta skedde på det individuella planet (ibid, s. 13). Stolare beskriver också hur forskningsläget bestämt säger emot att moderniseringskritikerna runt sekelskiftet 1900 skulle vara anti-moderna och motståndare till all form av utveckling. Han menar att det finns många exempel på hur en alternativ modernitet istället är det önskvärda där balans mellan stad och land skapas. Staden är beroende av jordbruket och andra naturresurser vilka borde betraktas som gemensamt kapital och förvaltas på bästa sätt (Stolare 2003, s. 30, 306). Rörelser kan självfallet ha delar av både civilisationskritik och kulturkritik och utbyten har skett mellan dem.

Solares modell av moderniseringskritikens olika delar och dess inbördes relationer ligger till grund för tolkningar i denna uppsats. Uppsatsen kommer att fokusera på det civilisationskritiska spåret och därmed det pastorala temat.

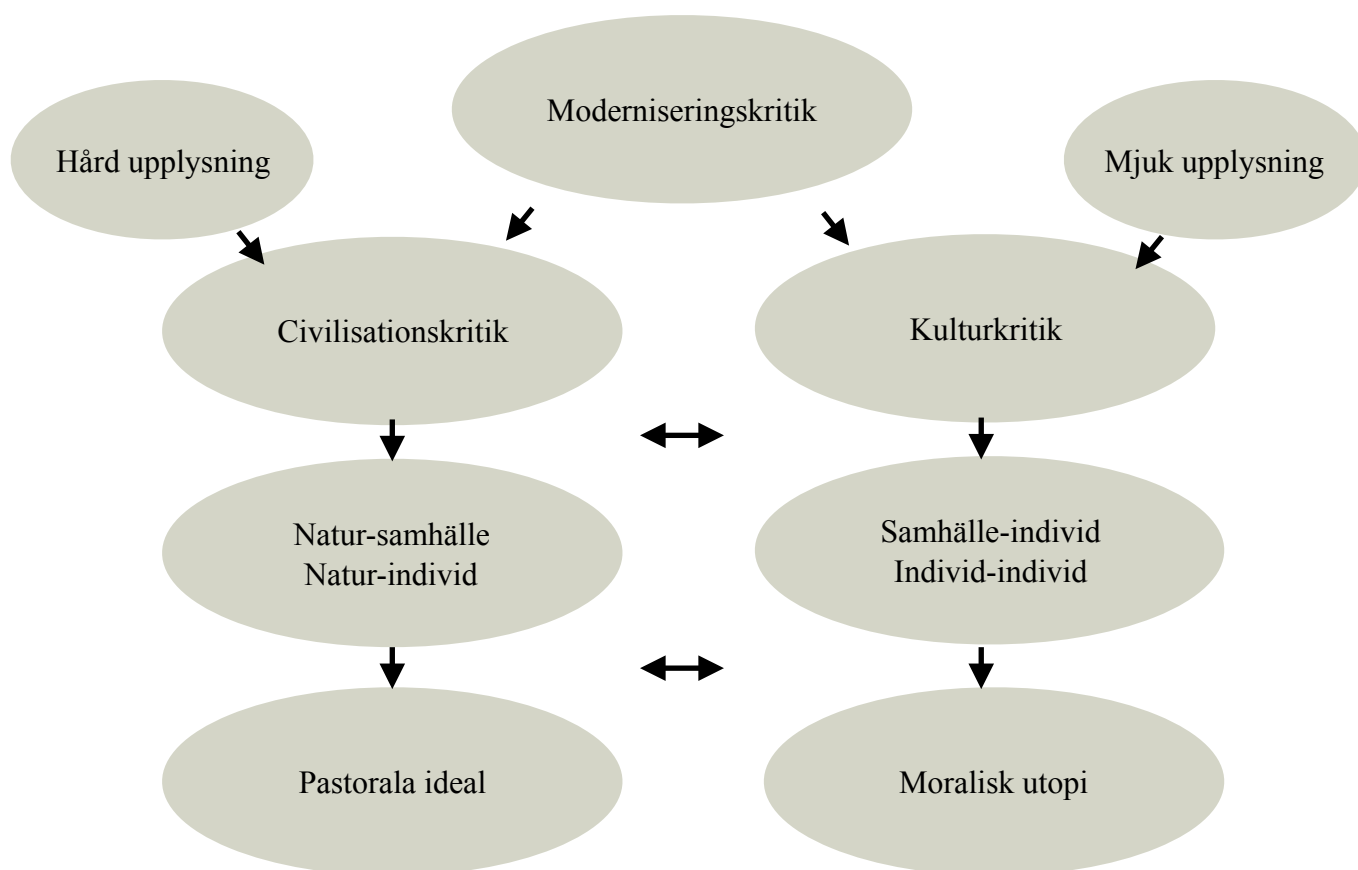

Fig 6: Modell av uppdelningen mellan civilisationskritik och kulturkritik samt dess inbördes relationer (Stolare 2003, s. 27).

Pastoral

Det civilisationskritiskas alternativ är enligt Stolares modell ett pastoralt ideal (2003, s. 27). Det är ett kulturellt verktyg som kan härledas till latinets *pastores* vilket betyder herde och som ursprungligen användes i grekisk antik litteratur för att beskriva dikter med herdar som huvudperson. Dessa herdar kunde genom sin distans till civilisationen bidra med perspektiv på världen. (Adamson 2007, s. 104). Herden representerar ett enkelt och autentiskt liv närmare naturen som på samma gång är fritt och tryggt. Den pastorala ideologin söker framförallt frihet från den övercivilisation som moderniseringen har gett upphov till men hen är för den sakens skull ingen primitivist som vill tillbaka till naturen utan söker istället trygghet från den vilda naturen. Pastoralen är därmed ett förhandlande av vår relation med naturen och jorden; en syntes mellan kultur och natur vilket kan representeras av landsbygd, jordbruk, byn eller trädgårdsstaden (Gifford 2012, s. 7; Kylhammar 1985, s. 14, 198).

De ursprungliga pastorala dikternas narrativ handlar om "retreat and return" vilket är en karakteristik även i dagens pastoraler. Förflyttningen till ett naturligt leverne, landsbygden eller vildmarken följs av återkomst till stadens civilisationen med nya insikter (Gifford 2012, s. 7).

Det idealiserande, nostalgiskt eskapistiska är de tydligaste dragen i en traditionell pastoral. Värden som stabilitet, resiliens, fruktsamhet och skönhet ställs uttalat eller outtalat mot en problematisk, oattraktiv och komplex samtid. Dessa strategiskt valda positiva element ska verka uteslutande mot kritik av den positiva bilden (Gifford 2012, s. 7-20).

Halperin har i *Before Pastoral* från 1983 tagit ut fyra kriterier som definierar en text med ett pastoralt kompositionsmonster (Kylhammars 1985, s. 25).

1. Pastoral är den term som vi använder för att beskriva den litteratur som ursprungligen handlat om herdar och deras liv i en lantlig miljö, men som i modern tid behandlar personer vars verksamhet och liv utgör en kontrast till civilisationens mer avancerade livsformer.
2. Med det pastorala kompositionsmonstret framträder en öppen eller dold konflikt mellan de värden som förknippas med det pastorala landskapets goda liv och de som hör samman med en omgivande civilisation och en hotande natur. Resan mellan och flykten från dessa arenor - det pastorala, det överciviliserade och det primitiva - är vanligt förekommande och ger utrymme åt en diskussion av moderniseringsprocessens innebörd.
3. I det pastorala kompositionsmonstret markeras en kontrast mellan en svårbemästrad och gåtfull verklighet och textens framställning av denna verklighet som om den vore harmonisk, meningsfull och begriplig. Pastoralen är en medveten skapad myt avsedd att tydliggöra en konflikt mellan vad livet borde vara och vad det i verkligheten är.
4. En text måste uppfylla minst två av dessa villkor för att vi skall säga att den präglas av ett pastoralt kompositionsmonster.

Att sätta det enkla och ursprungliga mot det komplexa och komplicerade är en retorik som kan användas för att tydliggöra kritik mot samtiden. Pastoralens retorik eller kompositionsmonster har därför använts i många sammanhang som inte behövt ha med en längtan till ett liv närmare naturen att göra, något som litteraturforskaren William Empson beskrev redan 1935 (Adamson 2007, s. 104). Kritik mot pastorala ideal har bestått i att verkligheten flys för enkelhetens myt. Adamson menar att slöjdare använder denna myt vilken kan vara förförisk men också missledande. Exempelvis kan kommersiella intressen gömmas under en pastoral yta. Trots detta finns det i pastoralen potential till ett alternativt samhällsideal. Adamson skriver ”It is striking how completely craft exemplifies both the positive and negative aspects of pastoral: its double structure - in which making a chair or a pot is valued not only in itself but also as a symbolic gesture about the value of lifestyle, integrity and so forth - but also its tendency toward sentimental escapism” (2007, s. 104). Att slöjda blir en symbolisk akt oavsett avsikt.

För att inte förledas att tro att all civilisationskritisk hemslöjd delar samma mål och metod kan ytterligare nyanser av den pastorala idétraditionen behöva ringas in. En frågemodell av Kylhammar (2003, s. 18) kan därtill användas.

1. Hör det pastorala idealet till historien eller framtiden?
2. Går det pastorala idealet att förverkliga eller är det en utopi?
3. Vilken roll spelar tekniken i och för det pastorala idealet?

Utifrån dessa frågor kan olika typer av pastorala hemslöjdsidéer analyseras och tydliggöras.

Post-pastoral

Pastoralens sentimentala och eskapistiska drag har gjort att den dödförklarats av vissa. Andra har istället spått pastoralens återuppståndelse som ett verktyg för radikal kritik. Trots det har begreppet fortsatt att starkt förknippas med dess idealiserande drag (Gifford 2012, s. 20). Gifford har med det som bakgrund föreslagit ett införande av begreppet post-pastoral för att se bortom den traditionella pastoralens idylliserande myt och istället vända sig mot en mer samtida natur-individ- och natur-samhälle-relation (2012, s. 21). Den dystopiska litteraturen där människan hotas av sin egen miljödestruktion kan sägas tillhöra en anti-pastoral så länge den inte vill inge engagemang för de komplexa frågorna om vår arts fortlevnad, då den förflyttar sig till en post-pastoral position. Gifford beskriver sex frågor som ringar in vilka teman det post-pastoral rör sig kring (2012, s. 21-26).

1. Kan respekt inför naturen leda till ödmjukhet för vår art och reducera vår hybris?
2. Vad blir konsekvenserna av erkänna att vi är en del av naturens skapande-nedbrytande processer?
3. Om vår inre natur speglar vår yttre natur, hur kan den yttre naturen hjälpa oss att förstå vår inre natur?
4. Om natur är kultur, är kultur natur?
5. Hur kan medvetenhet om vårt samvete hjälpa oss att läka vår alienation till världen?
6. Är exploateringen av vår planet lierat med exploateringen av minoriteter?

Dessa frågor placerar pastoralen i en samtida ekofilosofisk, ekokritisk och dagsrelevant debatt.

Analys

En form av moderniseringskritisk

Var på den moderniseringskritiska skalan befinner sig då utställningen *Efter haveriet*? Det första vi kan fråga oss är om utställningen främst rör sig mot civilisations- eller kulturkritik om vi följer Stolarens modell om moderniseringskritikens nyanser (2003, s. 27). Civilisationskritiken, med relationer till en hård upplysning, vänder sig mot den materiella utveckling som leder till industrialisering, mekanisering och urbanisering. Istället förespråkas ett liv närmare naturen. Kulturkritiken med den mjuka upplysningen i bakgrunden, fokuserar istället på moral- och värderingsfrågor i samhället och har den moraliska utopin med jämlika levnadsförutsättningar som mål. Vad i avsiktsförklaringen och utställningen talar för det ena eller det andra?

I avsiktsförklaringens inledande stycke talas om civilisation, inte om kultur. Därtill skriver de om den västerländska ”så kallade” civilisationen. Kritiken mot att den västerländska civilisationen verkligen skulle vara civiliserad bekräftas i dess haveri. Detta tyder på att det är civilisationskritisk som utställarna relaterar till. Ruinerna och direktörerna och investerarna är fysiska spår efter att haveriet skett i en urban industriell eller postindustriell miljö. Samtidigt är direktörerna och investerarna en symbol för den ojämlikhet som industrisamhället bevarat. Att det finns en moralisk aspekt i nämnandet av dessa yrkesgrupper pekar på att även kulturkritiken är förekommande i *Efter haveriet*.

Utställningens objekt beskriver hur det hållbara samhällets tillverkningsmetoder skulle kunna se ut men de ger ingen vägvisning i hur det mellanmännsliga mötet, alltså moralen, skulle se ut. Det som framgår av bilder på objekten är att några av dem relaterar till varandra genom att befinna sig i

direkt kontakt. Exempelvis befinner sig sängen, täcket och jackan inuti huset. Att det framförallt är sju individer som tillverkat individuella objekt under ett tema kan visa på att det är ett samhälle med arbetsfördelning som illustreras, vilket stärker den civilisationskritiska aspekten. De viktiga relationerna är snarare mellan individ och natur, samt samhälle och natur snarare än individ och individ eller individ och samhälle. Enligt Stolares modell för olika nyanser av moderniseringskritik leder civilisationskritiken fram till pastoralen som idealet.

Ett pastoralt kompositionsmonster

Vi förflyttar oss nu till den avsiktsförklaring som Slöjdkollektivet tagit fram till *Efter haveriet* och kommer att använda Halperlins modell för att analysera om texten innehar ett pastoralt kompositionsmonster (Kylhammar 1985, s. 25). Enligt denna modell ska minst två av de tre första kriterierna uppfyllas för att en text ska anses vara pastoral.

1. Pastoral är den term som vi använder för att beskriva den litteratur som ursprungligen handlat om herdar och deras liv i en lantlig miljö, men som i modern tid behandlar personer vars verksamhet och liv utgör en kontrast till civilisationens mer avancerade livsformer.

Den första frågan vi kan ställa oss utifrån materialet är om en avsiktsförklaring kan räknas som litteratur. Ambitionen med en utställningstext är den ska ge en språklig förståelse för i vilken kontext utställningens objekt och dess inneboende relation befinner sig, inte att vara en text för sig själv. Dock behöver texten kunna publiceras självständigt på exempelvis hemsidor och pressreleaser. Textens korthet skulle också kunna ifrågasätta dess litterära ambitioner. Dock finns det ett tydligt narrativ i texten, speciellt i det första stycket där en ny värld målas fram. Den fortsatta analysen utgår från att Halperlins modell går att använda på denna text oavsett om texten är litterär eller ej.

Att texten har lämnat pastoralens herdeteman är tydligt, det är alltså ingen ursprunglig pastoral. Den moderna pastoralen ska visa en kontrast mellan de beskrivna personerna och avancerade livsformer och det kan sägas sker i texten. Civilisationens avancerade livsformer representeras av investerare och direktörer medan huvudpersonerna enbart bär med sig enkla verktyg. Trädet som metafor för slöjden får också anses spegla en enkelhet och ursprunglighet i motsats till den komplicerade samtiden.

Att personerna som kryper fram ut ruinerna bygger ”en ny tillvaro med sina händer, som de alltid gjort” hänvisar till beprövad erfarenhet. Händernas byggande kontrasterar civilisationens byggande.

2. Med det pastorala kompositionsmonstret framträder en öppen eller dold konflikt mellan de värden som förknippas med det pastorala landskapets goda liv och de som hör samman med en omgivande civilisation och en hotande natur. Resan mellan och flykten från dessa arenor - det pastorala, det överciviliserade och det primitiva - är vanligt förekommande och ger utrymme åt en diskussion av moderniseringsprocessens innebörd.

De sju personerna kryper fram i en värld som inte längre är en civilisation som vi minns den och ännu inte har övertagits av natur. Att civilisationen har havererat tyder på att den inte har varit hållbar. Att de överlevande personerna börjar tillverka föremål för skydd, värme, transport och kommunikation tyder på att de skyddar sig mot en natur där de heller inte kan leva. De är alltså inga

primitivister som vill tillbaka till naturen utan börjar att bygga upp ett ny sorts tillvaro utifrån sina nya förutsättningar.

Efter haveriet visar inte upp det goda livet. Här är det snarare en hemslöjdstradition som kommenteras där mänskliga behov är det styrande för tillverkning. Behovsslöjden med dess bruksföremål är idealet. Utifrån detta perspektiv kan *Efter haveriet* ses som ett första steg i vägen mot det goda livet, där småskalighet och behovsanpassning uppfylls av tillverkningsmetoden slöjd. Haveriet, illustrerat av den stora smällen blir då den snabbaste sättet att ta sig från den nuvarande civilisationen till ett nytt samhälle och det framtida goda livet.

Resan mellan dessa tillvaro, från den ohållbara civilisationen, via ruinerna till ett framtida småskaligt och behovsstyrd samhälle är den pastorala resan där Slöjdekollektivet börjat gå men ännu inte kommit fram.

3. I det pastorala kompositionsmonstret markeras en kontrast mellan en svårbemästrad och gåtfull verklighet och textens framställning av denna verklighet som om den vore harmonisk, meningsfull och begriplig. Pastoralen är en medveten skapad myt avsedd att tydliggöra en konflikt mellan vad livet borde vara och vad det i verkligheten är.

Avsiktsförklaringen beskriver de första stegen bort från civilisationen. Bron över det svarta hålet ska leda till det väntar på andra sidan: en hållbar framtid. För att förstå hur den kan se ut får vi titta på utställningens föremål. Dessa är inte bara representationer av hur de mänskliga behoven ska tillfredsställas, de tillfredsställer behoven. Att det pastorala rummet inte ser ut som de traditionellt pastorala miljöerna kan möjligtvis beskrivas att utställningen vilar i en urban eller industriell miljö. Utställningen visas i centrala Stockholm, i centrala Uppsala och i en nedlagd pappersfabrik i Fengersfors. Mellan det urbana/industriella och utställningens naturliga och postcivilisatoriska material finns en kontrast. Att utställningen relaterar till platsen utanför utställningsrummen i Stockholm och Uppsala och till tiden då pappersindustrin var igång i utställningsrummet i Fengersfors visar på ett komplicerat varande som kontrasterar hur livet borde vara om utgångspunkten låg i de basala mänskliga behoven. Att behov kan skilja sig mellan människor och att det kan finnas olika vägar till ett hållbart samhälle är en del av den förenkling som behöver göras för att få fram ett budskap.

4. En text måste uppfylla minst två av dessa villkor för att vi skall säga att den präglas av ett pastoralt kompositionsmonster.

Denna modell är framtagen för att analysera pastorala kompositionsmonster i litteratur. Utifrån förutsättningen av *Efter haveriets* avsiktsförklaring kan rymmas i denna modell så fylls alla tre kriterier för att denna text skulle vara skriven utifrån ett pastoralt kompositionsmonster.

Efter haveriet ur ett pastoralt perspektiv

Den pastorala idétraditionen kan delas upp ytterligare utifrån Kylhammars frågemodell (2003, s. 18). För att förstå mer i vilken tradition som *Efter haveriet* befinner sig kommer nu dessa frågor att undersökas.

1. Hör det pastorala idealet till historien eller framtiden?

Efter haveriet befinner sig i en nära förestående framtid. Det är de samtida objekten som blir till material när nya objekt ska skapas. Det är också samtida teknik som byggs i form av SMS-press. Eftersom utställningen visades 2008-2009 så är den idag en historisk händelse, men med ett samtida uttryck.

2. Går det pastorala idealet att förverkliga eller är det en utopi?

Efter haveriet som idé befinner sig mellan dystopi och utopi, alltså inget som kan förverkligas utifrån dagens förutsättningar. Haveriet representeras av den stora smällen vilken kan härledas till en dystopisk idétradition varifrån ett nytt samhälle kan byggas upp. Haveriet kan också jämföras med en revolution där det gamla måste störtas för att det nya ska få plats. Dock motsäger objekten, var och en för sig och tillsammans, att utställningen skulle spegla en utopi eller dystopi. Objekten materialiserar idealet av ett behovsbaserat samhälle i nära kontakt med den omgivande miljöns förutsättningar och går att förverkliga i detta nu. I de slöjdade objekten är hopfogningarna och materialmötena ofta transparenta vilket vid en pedagogisk läsning av objekten kan tolkas som att de presenteras för att inspireras av.

3. Vilken roll spelar tekniken i och för det pastorala idealet?

Tekniken består i traditionella slöjdtekniker som används för att framställa samtida behovsföremål. Ur bilderna kan utläsas klyvning av rotben på kärrorna, tappning på sängen, kärrorna och huset, tuskaftsvävning i den upprättstående vävstolen och knuttimring för syllen på huset. SMS-pressen är det föremål som relaterar mest till en teknisk samtid.

Sammanfattningsvis kan sägas att *Efter haveriet* befinner sig i en dystopisk nära framtid där metoden, den småskaliga och nära produktionsformen slöjd, ska ta oss till målet - ett hållbart framtida samhälle. Metoden är också smällen. Detta är den civilisationskritiska hemslöjdsidé som utställningen vilar på.

Efter haveriet ur ett post-pastoralt perspektiv

Det post-pastorala begreppet kan här vara intressant att se *Efter haveriet* igenom. Med dess koppling till ekokritik och ekofilosofi så lägger det an en ytterligare sträng till den pastorala bilden av utställningen. Bland de sex frågeställningar som Gifford beskriver att post-pastoralen kan hantera är det speciellt frågorna 1, 2 och 4 som *Efter haveriet* kan betraktas genom (2012, s. 21-26).

1. Kan respekt inför naturen leda till ödmjukhet för vår art och reducera vår hybris?

Att reducera den mänskliga civilisationens hybris är kanske vad *Efter haveriet* främst handlar om. Utställningen går att tolka som att direktörerna och investerarnas spekulation på naturens och vår egen arts bekostnad har lett till haveriet. Som en motpart görs Slöjdkollektivet och deras småskaliga situationsanpassade produktion där spekulation inte har något fysiskt utrymme. Haveriet kan också tolkas som att naturen blir en aktör som kräver respekt. Att individer i vår mänskliga art har dött till följd av haveriet leder inte per se till ödmjukhet, det kan också leda till många andra känslor och ågeranden. Haveriet kan också ha skett utan en vilja, och är då varken ont eller gott.

2. Vad blir konsekvenserna av erkänna att vi är en del av naturens skapande-nedbrytande processer?

Den nedbrytande processen sker i form av haveriet genom smällen. De efterföljande ruinerna blir därefter grogrunden för en ny skapandeprocess då Slöjdkollektivet bygger upp en ny tillvaro.

Avsiktsförklaringen bygger ändå på ett linjärt tänkande där slöjdens rötter ligger flera tusen år bakåt i tiden, haveriet befinner sig i en nära dåtid och grenarna leder till en hållbar framtid. Processen ser alltså ut skapande-nedbrytande-skapande, men den är inte uttalat cirkulär. Konsekvenserna av ett sådant erkännande skulle bli att kraften att bygga upp ett nytt samhälle skulle behöva göras om och om igen. Dock beskrivs uppbyggnaden av tillvaron genom händerna som något som de alltid gjort.

4. Om natur är kultur, är kultur natur?

I Efter haveriet förvandlas det som varit kultur, det vill säga civilisationen, till natur i form av ruiner och förmultnade kroppar. Naturen och kulturen utnyttjas därefter med hjälp av enkla redskap som har som syfte att tämja naturen. Växelverkan mellan natur och kultur syns inte minst i objekten där Slöjdkollektivet formar naturen till att bli, för människan användbara bruksföremål. Skyffelns handtag består av en gren medan dess blad är en vägskylt.

Diskussion

Lockelsen i ruinen

Efter haveriet slår inte an en traditionell pastoral ton. Det är ingen idyll som visas, nostalgin till en förlorad plats i en förlorad tid finns inte, eskapismen till en civilisation i ruiner låter inte särskilt tilltalande. Den yttre miljön stärker alltså inte det pastorala perspektivet. Ändå finns det något lockande i utställningen. Huset har en enkel med funktionell form, sängen med dess täcke inbjuder till vila, vävstolens och skyffelns material är humoristiska utifrån ett samtida, icke havererat, perspektiv, kärrornas nyttjande av rotben visar på en materialkunskap som inte är var persons egendom. Dessa värden som kan sammanfattas med slöjdkunskapens stabilitet, resiliens genom en bred samlad kunskap och objektens skönhet, alltså samma grundvärden som den traditionella pastoralen förmedlar. En ny fast skitigare rock på en gammal herdeidyll.

Post-pastoralens frågeställningar stämmer lättare överens med den synbara konflikten i *Efter haveriet*. Hur reducerar vi vår arts hybris innan vi hamnar i den värld som målas fram i utställningen? Och är det något vi vill? Eller är civilisationens fall den tid då slöjdaren ska stiga fram med sin breda produktionskunskap och leda folket mot ett nytt hållbart Eden? Finns det kanske en revansch känsla i en kulturform som länge existerat på de marginaliserades sida? Och är det inte just det som civilisationskritikens pastoraler ska bidra med - en nyktrare syn på världen, sedd från periferin. Liksom utopier så är inte pastoraler menade att bli verklighet, de är en myt för att förstärka en idé om ett alternativt samhälle. Förverkligandet av utopier har gärna blivit totalitära då alternativet inte uppskattas av alla. Detta har *Efter haveriet* gått runt då det inte är en utopi som målats upp, få längtar följaktligen till haveriet men måhända till det samhälle som ett haveri skulle kunna leda till.

Naiv frihet eller medveten idyll

Slöjd är en syntes mellan kultur och natur, och slöjden är en metod där kultivering av naturen sker rent handgripligen, i täljning, i spånad, i smide. Samtidigt tar den avstånd från moderniseringen genom att hålla fast vid produktionsformer som var vanliga i hemmiljö före industrialiseringen. Detta mellanläge gör slöjden pastoral. Det pastorala idealet kan reproduceras omedvetet som naiva bilder över slöjdarens förutsättningar, den autodidakta landsbygdspersonen som bidrar med autenticitet, eller användas medvetet i ett syfte. Den potentiella friheten och obundenheten kan lura oss att längta efter ohållbara livsstilar samtidigt som det kan bli något att kapitalisera på. Den pastorala idyllen är en bild som säljer. Och kanske är det det värde som slöjdare erbjuder, objekt som anspelar på myten om ett historiskt eller geografiskt liv i frihet.

Moderniseringens urbana livsformer med ökad materiell välfärd lämnar ändå en lucka för längtan mot det pastorala. Kanske är det moderna projektet med sin industriella revolution ett trauma som vi inte har bearbetat tillräckligt mycket, och vi därför behöver slöjdens värden. Eller är slöjdens bara en hushållning av begränsade resurser och därmed den post-pastorala ekonomi som den alternativa moderniteten kan förmedla. Oavsett vilket så bidrar de civilisationskritiska slöjd- och hemslöjdsaktörerna med en viktig nyans i det moderna samhället genom att visa att det finns andra vägar att gå.

Slutsats

Att slöjda blir till en symbolisk akt, oavsett om det är avsikten eller ej. Bara genom sin tillverkningsform har slöjden placerat sig i det pastorala facket och kommer att tolkas av andra utifrån det. Det pastorala går alltså inte att skilja från slöjden i generella termer. Att vara en civilisations- eller kulturkritisk slöjdare får alltså stöd av ämnet som en arbetar inom. Vill en kritisera det moderna samhället så är slöjd och hemslöjd en jättebra form. Vill en inte förknippas med ruralitet, småskalighet, naturnärhet och meningsfullhet kan det bli kämpigare att arbeta med slöjd.

Utställningen *Efter haveriet* rymmer både pastorala och post-pastorala perspektiv. Den fiktiva värld som Slöjdkollektivet bygger upp visar handgripligen hur ett småskaligt behovsstyrt samhälle skulle kunna se ut i sin mest basala form. Det basala består i att uppfylla basbehoven som skydd, värme, transport och kommunikation vilket kontrasteras dels mot den havererade civilisation som beskrivs i avsiktsförklaringen dels mot den omgivande miljö som utställningen visas i. Kulturhuset i Stockholm och dess granne Sergels torg är bilden över Sveriges urbana epicentrum, och alltså en mycket logisk placering för illustrationen av ett civilisatoriskt haveri.

Efter haveriets avsiktsförklaring är skriven utifrån ett pastoralt kompositionsmonster med fokus på en rörelse mellan civilisation och natur där slöjdens objekt är konkreta medan verkligheten är mystisk och komplex. Det post-pastorala perspektivet leder till frågor om jordens framtid och människans värdighet. Här bejakas de komplexa frågorna till skillnad för pastoralen som duckar för dem. Den stora frågan som utställningen *Efter haveriet* ställer oss är: vilken roll kan slöjdaren ha innan haveriet?

Pastoral och post-pastoral teori är ett sätt att förstå slöjd- och hemslöjdsverksamhet, att finna dess olika nyanser och därmed fördjupa slöjd- och hemslöjdsdiskursen.

Vidare forskning

Denna uppsats har velat bidra med ett nytt perspektiv på slöjdutövande och hemslöjdsorganiserande i Sverige i form av det pastorala perspektivet. Detta perspektiv kan bidra till en fördjupning av hemslöjdens historieskrivning från sent 1800-tal till nutid. Uppsatsen lyfter också in ett perspektiv på slöjdutövande som inte alltid får utrymme i de etablerade hemslöjdsmedierna. Genom civilisationskritikens och pastoralens teorier kan en mer nyanserad tolkning göras av både slöjdens objekt, utövande och ideologier. Att bygga språk som hjälper oss att se bortom förenklingar och idealiserande är en mission som detta förhoppningsvis är ett bidrag till.

Denna uppsats rymmer enbart *ett* nedslag i den civilisationskritiska och pastorala slöjdens samtidshistoria. För att vidare kunna undersöka och befästa denna hemslöjdens historia behövs fler exempel på aktörer som verkat i denna anda. Detta lämnas åt framtida forskning att angripa.

Sammanfattning

I denna uppsats undersöks slöjdens pastorala ideal genom Slöjdkollektivets utställningen *Efter haveriet*. Den litterära genren pastoral är ett text- och idémässigt verktyg för förhandling mellan den komplexa civilisationen och den enkla idyllen. Det kan också ses som en myt över vad livet borde vara i förhållande till vad det är. Uppsatsens ambition är att utforska det pastorala perspektivet som ett sätt att analysera slöjdområdet, för att därmed kunna bidra med ytterligare språk för den verksamhet som sker inom slöjd och hemslöjd idag.

Efter haveriet var en utställning som producerades av gruppen Slöjdkollektivet³ och visades på tre platser 2008-2009. Utställning innehöll objekt tillverkade efter en fiktiv samhällelig kollaps där civilisationen hade brakat sönder men föremålen därifrån kunde användas som slöjdmaterial. Utställningen visade bland annat en spade gjord av en vägskylt, en varptyngd väv med trafikstolpar som sidostycken, en säng av pinnar med säkerhetsbälten som bärande botten och en transportkärra av rotben. Vardagliga objekt gjorda med traditionella tekniker och material som är lättåtkomliga i en postcivilisatorisk värld.

Syftet är att undersöka och analysera slöjdens pastorala ideal.

Materialet i denna studie består av avsiktsförklaringen för *Efter haveriet* och foton av de utställda objekten tillsammans med vetenskaplig litteratur inom området modernisering, moderniseringskritik och pastorala ideal. Litteraturen används för att teoretisera och nyansera idéerna om *Efter haveriet* ur ett moderniseringskritiskt, pastoralt och post-pastoralt perspektiv, detta för att förstå var i moderniseringskritikens idétradition *Efter haveriet* befinner sig.

Frågorna som undersöks är således:

Var på den moderniseringskritiska skalan befinner sig utställningen *Efter haveriet*?

Hur kan utställningen *Efter Haveriet* tolkas ur ett pastoralt perspektiv?

Hur kan utställningen *Efter haveriet* tolkas ur ett post-pastoralt perspektiv?

För att genomföra undersökningen beskrivs utställningen utifrån sin avsiktsförklaring och fotografier av objekten i utställningsrummet. Därefter presenteras litteraturstudien som den andra av uppsatsens två empiriska delar. *Efter haveriets* avsiktsförklaring och utställning analyseras därefter ur ett pastoralt och post-pastoralt perspektiv.

Resultaten visar att *Efter haveriet* på ytan inte är en traditionell pastoral. Många pastorala faktorer fattas för detta exempelvis idyllen, skönheten liksom oproblematiska tillvaron. Trots detta använder avsiktsförklaringen ett pastoral kompositionsmonster och föremålen är en konkret kontrast mellan natur och kultur. De pastorala idealen finns alltså i utställningen, men under ytan. Men snarare än en traditionell pastoral förenar sig *Efter haveriet* med en post-pastoral idé där komplexa frågor om relationen mellan natur-individ och natur-samhälls samt om vår arts fortlevnad står i fokus.

Slöjd är en syntes mellan kultur och natur, och slöjden är en metod där kultiveringen av naturen sker rent handgripligen, i täljning, i spånad, i smide. Samtidigt tar den avstånd från moderniseringen

³ Slöjdkollektivet bestod av Lisa Malm, Jonatan Malm, Jennie McMillen, Fritiof Runhall, Elina Holmgren, Karl Hallberg och Cajsa Branchetti Hallberg.

genom att hålla fast vid produktionsformer som var vanliga i hemmiljö före industrialiseringen. Detta mellanläge gör slöjden pastoral. Det pastorala idealet kan reproduceras omedvetet som naiva bilder över slöjdares förutsättningar, den autodidakta landsbygdspersonen som bidrar med autenticitet, eller användas medvetet i ett syfte. Den potentiella friheten och obundenheten kan lura oss att längta efter ohållbara livsstilar samtidigt som det kan bli något att kapitalisera på. Den pastorala idyllen är en bild som säljer. Och kanske är det det värde som slöjdare erbjuder, objekt som anspelar på myten om ett historiskt eller geografiskt liv i frihet.

Moderniseringens urbana livsformer med ökad materiell välfärd lämnar ändå en lucka för längtan mot det pastorala. Kanske är det moderna projektet med sin industriella revolution ett trauma som vi inte har bearbetat tillräckligt mycket, och vi därför behöver slöjdens värden. Eller är slöjdens bara en hushållning av begränsade resurser och därmed den post-pastorala ekonomi som den alternativa moderniteten kan förmedla. Oavsett vilket så bidrar de civilisationskritiska slöjd- och hemslöjdsaktörerna med en viktig nyans i det moderna samhället genom att visa att det finns andra vägar att gå.

Slutsatsen är att pastoral och post-pastoral teori är ett sätt att förstå slöjd- och hemslöjdsverksamhet, att finna dess olika nyanser och därmed fördjupa slöjd- och hemslöjdsdiskursen.

Källförteckning

Skriftliga källor

- Adamson, G. (2013) *The invention of craft*. London/New York: Bloomsbury Academic
- Adamson, G. (2007) *Thinking through craft*. Oxford: Berg
- Bornemark, J. (2018) *Det omätbaras renässans*. Stockholm: Volante
- Ericsson, R. (2018) *Retorik och praktik*. Möklinta: Gidlunds förlag
- Holmberg, C. (1998) *Längtan till landet: Civilisationskritik och framtidsvisioner i 1970-talets regionalpolitiska debatt*. Göteborg: Historiska institutionen
- Hylén-Cavallius, C. (2007) *Traditionens estetik: Spelet mellan inhemsk och internationell hemslöjd*. Stockholm: Carlssons bokförlag
- Kylhammar, M. (1985) *Maskin och idyll: Teknik och pastorala ideal hos Strindberg och Heidenstam*. Malmö: Liber
- Nylén, A-M. (1968) *Hemslöjd: Den svenska hemslöjden fram till 1800-talets slut*. Stockholm: Bokförlaget Cordia
- Palmsköld, A. (2012) *Begreppet hemslöjd*. Stockholm: Hemslöjdens förlag
- Palmsköld, A. (2011) "Hantverkskunskap som immateriellt kulturarv" i *Hantverkslaboratorium*. Mariestad: Hantverkslaboratoriet
- Rosenqvist, J. (2007) *Könsskillnadens estetik? Om konst och konstskapande i svensk hemslöjd på 1920- och 1990-talen*. Stockholm: Nordiska museets förlag
- Sanners, I. (1995) *Att älska sin nästa så som sig själv: om moraliska utopier under 1800-talet*. Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Stolare, M. (2003) *Kultur & Natur: Moderniseringskritiska rörelser i Sverige 1900-1920*. Karlstad: Karlstads universitet
- Svensson, G. (2018) "Längtan till lustgården" i *Tankar om lycka*. Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Wood, M. (2017) *On Empson*. Princeton: Princeton University Press

Elektroniska källor

Kaleido (2009) *Slöjdkollektivet (Jonatan Malm, Lisa Malm, Karl Hallberg, Cajsa Branchetti Hallberg, Fritiof Runhall, Elina Holmgren, Jennie McMillen) trä, textil, järn m. m.* <https://kaleido.nu/efter-haveriet/> [2020-05-14]

Gifford, T. (2012) *Pastoral, Anti-Pastoral and Post-Pastoral as Reading Strategies.* <http://terrygifford.co.uk/Pastoral%20reading.pdf> [2020-05-14]